

ÄIDINKIELI, LUKUTAIDON KOE 12.3.2019 KOEKOHTAISET SISÄLTÖKUVAUKSET

Koekohtaisia kuvauksia käytetään apuna arvioitaessa vastausten sisältöjä. Muut huomioon otettavat piirteet on esitetty kriteeritaulukossa, joka on ylioppilastutkintolautakunnan antamissa äidinkielen koetta koskevissa määräyksissä.

https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_aidinkieli_digitaalinen_koe.pdf

Vastauksessa voi olla muitakin kuin kuvauksessa mainittuja sisältöjä, eikä erinomaisessaakaan suorituksessa tarvitse olla kaikkia esille nostettuja havaintoja ja päätelmiä.

Koekohtaiset sisältökuvaukset eivät sido ylioppilastutkintolautakuntaa. Lopullisen arvostelun linjauksista päättää äidinkielen sensorikunta.

OSA I: Asia- ja mediatekstit

1. Työpaikkailmoitukset vertailussa (30 p.)

Tehtävässä pyydetään vertailemaan työpaikkailmoitusten keinoja houkutellessa työnhakijoita. Samalla kun ilmoitukset pyrkivät vaikuttamaan työnhakijoihin eri keinoin, ne toimivat ikään kuin yrityksen mainoksina.

Ilmoituksissa on käytetty eri kohderyhmille sopivia vaikuttamisen keinoja. Verovaroin toimiva YLE hakee itsenäistä ammattilaista epämuodollisen, visuaalisesti yksinkertaisen ja humoristisen blogitekstin avulla. Verkkopalveluyritys DNA:n työpaikkaan ei vaadita erityisosaamista tai koulutusta, ja videoilmoitus pyrkii välittämään kuvaa rennosti työilmapiiristä ja yhteisöllisyydestä sekä tarjoamaan samastumiskohteen työntekijöille.

Hyvässä vastauksessa käsitellään ilmoitusten keskeisten houkuttelukeinojen eroja ja yhtäläisyyksiä sekä otetaan huomioon aineiston multimodaalisuus. Vastauksessa huomataan työpaikkojen ja toivottujen työntekijöiden erilaisuus sekä sen vaikutus valittuihin keinoihin. Eritelevän lukutaidon hallintaa osoittaa houkuttelukeinojen vertailu, jossa käsitellään olennaisia esimerkiksi tekstilajiin, argumentaatioon, modaliteetteihin ja kohderyhmiin liittyviä seikkoja. Kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa taas osoittaa ilmoitusten keinojen vertailussa huomioon otettu konteksti, mainosmaisuus ja tekstilajin konventiot. Vertailuun voi sisältyä myös arviointia.

Ilmoitusten houkuttelukeinojen vertailussa voidaan käsitellä esimerkiksi seuraavia seikkoja:

Ilmoitusten keinojen yhtäläisyyksiä

Molemmat ilmoitukset ovat peruspiirteiltään tyypillisiä työpaikkailmoituksia, joissa muun muassa on tapana kuvata hakijaksi toivotun työntekijän ominaisuuksia sekä houkutella työpaikan eduilla. Monet yhtäläisyydet johtuvat näiden konventioiden noudattamisesta.

- Ilmoitukset on julkaistu Internetissä: YLEn ilmoitus blogissa, DNA:n Baronan Youtube-kanavalla.
- Molempien ilmoitusten **tavoitteena** on tehtävään sopivien työntekijöiden houkuttelu ja yrityksen brändin vahvistaminen.
- **Teesi** on sama: ”Meille kannattaa tulla töihin.”
- Molemmissa ilmoituksissa houkutellaan työhön liittyvillä **eduilla** ja **mahdollisuuksilla**.
 - YLEn ilmoituksessa luetellaan etuja, kuten *joustavat työajat, ilmainen hammas-huolto, kuntosali*, ja korostetaan työn itsenäisyyttä.
 - DNA tarjoaa *huipputiimin*, yhteisöllisyyttä, rentoa ilmapiiriä, kehittymismahdollisuuksia (*vain taivas on rajana*) ja huolenpitoa työntekijöistä.
- Molemmissa ilmoituksissa houkutellaan **työntekijän ominaisuuksien** ja taitojen sekä **työn vaatimusten** kuvauksen avulla.
 - YLEn ilmoituksessa haetaan itsenäisesti työskentelevää ammattilaista, korostetaan vastuullisia työtehtäviä (*web-kehittäjää, joka hoitaa kaiken mahdollisen valmiiksi kahdessa vuodessa*) ja odotetaan huippuosaamista (*Javascript/Ajax, PHP, Drupal*).
 - DNA:lla saa olla oma itsensä mutta samalla odotetaan valmiutta kehittää osaamistaan ja kantaa vastuuta. Työtehtävät kuvataan lyhyesti: *vastaat DNA:n nykyasiakkaiden tuotekokonaisuuksista sekä uusien asiakkaiden hankkimisesta*.
- Molemmissa ilmoituksissa houkutellaan työpaikan tai yrityksen **tunnettuudella** ja **brändillä**.
 - YLEn ilmoituksessa korostetaan kansallista merkittävyyttä ja ruotsinkielisen yksikön erityisyyttä.
 - DNA:n ilmoituksessa yrityksen logo ja värimaailma rakentavat yrityksen nuorekasta ja trendikästä imagoa.
- Molemmissa ilmoituksissa hyödynnetään samantapaisia **kielen keinoja**.
 - Epämuodollisuus ja puhuttelu: Ilmoituksissa sinutellaan hakijaa ja luodaan tuttavallisuutta kielen avulla.
 - Ammattikielen käyttö: YLEn ilmoituksessa luetellut ohjelmistot, DNA:n ilmoituksen kaupallisen alan kieli (*nykyasiakkaiden tuotekokonaisuudet; kokonaisvaltaiset ratkaisut operaattoripalveluissa*)

Ilmoitusten keinojen eroja

Ilmoitukset on suunnattu erilaisille **kohderyhmille**: YLElle etsitään yhtä erikoisammattilaista, web-kehittäjää, ja DNA:han myyntityöstä innostuneita henkilöitä. Ilmoitusten erot johtuvat pääosin kohderyhmäeroista.

- Ilmoituksissa käytetään **eri modaliteetteja eli ilmaisumuotoja**:
 - YLEn blogitekstissä on pääosin kirjoitettua tekstiä, DNA:n videossa liikkuvaa kuvaa, puhetta ja kirjoitettua tekstiä.
 - YLEn ilmoituksen luetteloiva teksti ja vähäinen kuvitus luottavat siihen, että ilmoituksessa on asiantuntijalle riittävästi tietoa.
 - DNA:n videossa rakennetaan kuvaa työhön sopivasta kouluttamattomasta hakijasta puheen, liikkuvan kuvan, kohtausten, leikkauksen ja tekstityksen avulla. Videokerronnassa siirrytään kohtauksesta toiseen nopeiden leikkausten avulla. Ilmoituksen tekstitys tehostaa ilmoituksen viestin välittymistä.
 - DNA:n ilmoituksessa työntekijöinä näytetään vain nuoria ihmisiä, mutta verbaalisesti hakijoiden iästä ei sanota mitään. Videolla esiintyvät nuoret tarjoutuvat samastumiskohteiksi. Työnantajaa edustava Christer kuvataan työhön houkuttelevaksi ja työntekijästä huolta pitäväksi hahmoksi, joka on liikkeessä (kävelee tai pyöräilee) ja ikään kuin antaa puheenvuoron valitsemilleen paikallaan oleville nuorille työntekijöille.
- Ilmoituksissa nostetaan esille **erilaisia arvoja sekä erilaista osaamista**.
 - YLEn ilmoituksessa haetaan asiantuntijaa, kun taas DNA:n ilmoituksessa ei vaadita mitään erityistä osaamista vaan toivotaan hyvää tyyppiä.
 - YLEn ilmoituksessa korostetaan suuren kansallisen instituution sisällä toimivaa pientä ruotsinkielistä yksikköä ja sen erityisasemaa (*pieni, nuori ja meemitietoinen yksikkö*) sekä erikoisammattilaisten yhteisöä.
 - DNA:n ilmoituksessa korostetaan matalaa kynnystä hakea työhön (*Eikä muuten haittaa vaikkeet olisi tehnyt tällaisia duuneja aiemmin*) ja työyhteisössä viihtymistä ja yhteisöllisyyttä (*hyvät työkaverit ja ilmapiiri; koko poppoo on meillä niinku hyvä*).
- Ilmoituksissa hyödynnetään **erilaisia kielen, tyylin ja retorisia keinoja**.
 - Huumori, yllättävät yksityiskohdat, liioittelu ja ironia: YLEn ilmoituksessa toistuva partakuvan pyytäminen, sukupuolirooleilla ja tekstilajin konventioilla leikitteleminen sekä YLEn hakema ammattilainen *hoitaa kaiken mahdollisen*.
 - Luettelomaisuus: YLEn ilmoituksen listaus on työpaikkailmoituksen konventioiden mukaista ja korostaa osaamista mutta myös tukee ilmoituksen humoristisuutta.
 - Metaforat ja intertekstuaalisuus: YLEn ilmoituksessa kuvataan työpaikkaa *nälkäiseksi yksiköksi* ja työpaikka tarjoaa *Tornin varjossa hehkuvan Mordorin silmän*.
 - Kliseinen ilmaisu: DNA:n ilmoituksessa *Jos haluaa oikeasti viedä itseään eteenpäin, niin vaan taivas on rajana*.
 - Puhekielen tyylin vaihtelu: DNA:n ilmoituksessa työnantajan edustajan aluksi muodollisempi puhetapa vaihtuu epämuodollisempaan tyyliin (*sulla, duuniin*).
 - DNA:n ilmoituksen vahva ja läpäisevä *me*-muodon käyttö (*meillä*), joka korostaa yhteisöllisyyttä.

2. Uutinen Kiira-myrskystä (18 p. + 12 p.)

Monilukutaitoon liittyy se, että vastauksessa on tunnistettu televisiouutisen multimodaalisuus: uutislähetysessä käytetään useita erilaisia ilmaisukeinoja, kuten (liikkuvaa) kuvaa, ääntä ja kirjoitettua tekstiä. Hyvässä vastauksessa analysoidaan näitä kaikkia ja parhaimmillaan vastauksessa tarkastellaan eri ilmaisumuotojen suhdetta toisiinsa.

2.1. (18 p.)

Aineisto on poimittu Yleisradion televisiouutislähetyksestä, jossa kerrottiin elokuussa 2017 Suomen yli kulkeneesta Kiira-myrskystä. Tehtävässä pyydetään analysoimaan Kiira-myrskyä käsittelevän uutisen kerrontaa ja rakennetta. Hyvässä vastauksessa analyysi on uutisen tekstilajiin mukainen. Ansiokkaissa vastauksissa on oivallettu, että uutinen noudattaa **tarinan peruskaavaa** ja että uutisessa on selvä **kerronnan kaari**: aloitus, esittelyosuus, varsinainen uutinen ja lopetus.

Parhaimmillaan vastauksessa osataan jäsentää uutislähetysten **kertojatasoja**: **uutisankkuri** toimii ylimpänä kertojana, joka jakaa uutislähetysessä puheenvuoroja ja jolle uutisen lukeva **toimittaja** ja uutisessa esiintyvät **lähteet** ovat alisteisia. Kulttuurista ja kriittistä lukutaitoa osoittaa, jos vastauksessa pohditaan, miten uutisen kerronta ja rakenne suuntaavat **katsojakoekemusta**. Lisäksi voi laskea, jos vastauksessa on käsitelty Kiira-uutista laajemmassa tv-uutisten ja yhteiskunnan **kontekstissa**.

Uutisen analyysissä voidaan käsitellä esimerkiksi seuraavia kerronnan ja rakenteen seikkoja:

Aloitus herättää kiinnostuksen

Uutislähetys alkaa Yleisradion tv-uutisten tunnuksella, joka koostuu tunnusmusiikista ja kuvasta. Kuvassa näkyy uutisten logo. Tunnus toimii lähetysten tavaramerkkinä. Uutinen alkaa, kun uutistenlukija (uutisankkuri) tervehtii katsojia. Kiira-myrskyä käsittelevän uutisen sijoittaminen lähetysten alkuun kertoo sen painoarvosta: Kiira on lähetysten **pääaihe**. Uutisankkuri Heta-Leena Sierilä nimetään ja hänen Twitter-tilinsä näytetään ruudun alalaidassa erillisessä tekstilaatikossa. Näin hänet tehdään katsojille tutuksi. Samalla rakennetaan uutistenlukijan **auktoriteettiasemaa** ja katsoja kutsutaan ikään kuin vuorovaikutukseen ankkurin kanssa.

Esittely johdattaa aiheeseen

Uutistenlukija esittelee lähetysten pääuutisen aiheen, Kiira-myrskyn ja sen aiheuttamat seuraukset. **Tapahtumapaikka** on tässä vaiheessa uutisstudio. Kun uutistenlukija lisäksi katsoo suoraan kameraan ja osoittaa sanansa katsojalle, muodostuu suorasta puhuttelusta **välitön vuorovaikutussuhde**, joka korostaa luottamuksellisuutta. Tuttu uutisstudio miljöönä vahvistaa vaikutelmaa. Uutistenlukija toimii kerronnan uskottavana auktoriteettina, joka jakaa uutislähetysessä puheenvuoroja toimittajille, kuten Kiira-myrskyä käsittelevän uutisinsertin tekijälle Elina Jämsénille.

Varsinainen uutinen kertoo, mistä on kyse

Varsinainen uutinen koostuu toimittajan kertomasta **uutisjutusta**, siihen liittyvistä **haastatteluista** sekä sanallista kerrontaa täydentävästä **ääni- ja kuvamateriaalista**. Uutinen etenee toimittajan kerronnan ja haastattelujen vuoropuheluna. Se tiivistää tapahtumat lyhyeksi tarinaksi: uutinen kerrotaan alle kahdessa minuutissa, vaikka myrsky ja sen jälkien raivaus kestivät tunteja.

Toimittajan nimi (Elina Jämsén) näytetään kuvan alareunan tekstipalkissa uutisen alussa, mutta muuten toimittaja ei näy kuvassa vaan hän esiintyy vain uutisen kertojana tai mikrofonina haastattelussa pitävänä kätenä. Käytäntö toistuu myös kohdassa, jossa paikallistoimittaja Jari Tanskanen haastattelee myrskyn silminnäkijää Kouvolassa. Tällä tavoin katsojan huomio kiinnitetään itse uutisaiheeseen eikä toimittajaan, joka jää kerronnan tasolla uutisankkurille alisteiseksi elementiksi.

Toimittajan lukiessa uutista näytetään Kiira-myrskyyn liittyvää **kuvitusta** (mustat pilvet, voimakas sade ja tuuli Helsingin katukuvassa, raivaustyöt). Kiira-uutisen kuvitus on tumma ja synkkä, mikä kertoo myöhäisestä kuvausajankohdasta mutta rakentaa myös vaikutelmaa myrskyn uhkaavasta tunnelmasta. Taustalla kuullaan ukkosen ja tuulen aiheuttamia **ääniä**. Myrskyyn liittyvä kuva- ja äänimateriaali vahvistaa käsitystä uutisen autenttisuudesta.

Uutisessa haastatellaan kolmea tapahtumaan osallistunutta henkilöä, joista kaksi on **silminnäkijöitä** ja yksi **viranomainen**. Haastateltavien nimet ja tittelit mainitaan jälleen kuvan alareunassa, mikä vahvistaa uutisen todistusvoimaisuutta. Haastateltavat eivät kuitenkaan katso kameraan vaan kameran ohi haastattelijaan. Näin ei synny suoraa vuorovaikutussuhdetta katsojaan, ja kerronnan kontrolli säilyy uutisen tekijöillä, kun katsoja seuraa tapahtumia ikään kuin ulkopuolisena. Kertoja-statukseltaan haastateltavat ovat alimpana.

Lopetus sulkee uutisen

Uutisen jälkeen puheenvuoro palaa studioon uutistenlukijalle. Uutisankkurin tehtävä on sulkea uutisen tarina ja siirtää huomion seuraavaan uutistarinaan (...*sitten Yhdysvaltoihin*). Elämä jatkuu myrskyuutisesta huolimatta.

Katsojakokemus tv-uutisten kontekstissa

Vastauksessa voi lukea erityiseksi ansioksi, jos vastaaja kykenee asettamaan Kiira-uutisen laajempaan tv-uutisten kontekstiin. Uutislähetykset toistuvat päivästä toiseen samanlaisina. Myös uutisankkurit ovat vuodesta toiseen samoja. Toisteisuus tekee lähetyksestä tutun ja turvallisen. Lähetyksen katsomisesta muodostuu helposti rutiini ja tv-uutisista rituaali, joka rakentaa kansallista yhteenkuuluvuutta. Uutisia jaetaan esimerkiksi sosiaalisessa mediassa ja niistä keskustellaan ystävien kanssa ja työpaikoilla.

Lähetyksen kerronta ja rakenne tukevat vaikutelmaa multimodaalisesti. Uutisstudion kuvaasetelma ja ankkurin suora yleisöpuhuttelu rakentavat luottamuksellista katsojasuhdetta. Varsinaisen uutisen kuvamateriaali puolestaan herättää katsojan mielenkiintoa, havainnollistaa uutistapahtumaa, todistaa uutisen paikkansapitävyyttä ja saa myös aikaan tunteita.

Uutisen eri elementit (kuva, ääni, teksti) tähtäävät yhdessä katsojan kiinnostuksen ja luottamuksen viriämiseen. Tärkeää on usko uutisen todistusvoimaan, jota vahvistetaan autenttisuuden vaikutelmalla ja uutisinstituution itsensä sekä lähteinä käytettävien asiantuntijoiden auktoriteettiin vetoamisella.

2.2. (12 p.)

Tehtävässä pyydetään arvioimaan Kiira-uutisen lähteiden käyttöä. Lähteiden käytön tarkastelussa on keskeistä **kriittinen arviointi**, joka liittyy esimerkiksi uutisen **moniäänisyyteen**. Uutisissa käytetään usein monia lähteitä, joita kaikkia ei siteerata suoraan: osa lähteistä jää jutun taustalle. Lähteiden käyttö on aina toimituksellinen valinta. Tiedon saaminen useasta lähteestä vahvistaa uutisen totuusarvoa ja journalistista uskottavuutta, mutta lähdevalinnat myös muokkaavat uutisen sisältöjä ja sen synnyttämää vaikutelmaa.

Kiira-uutisessa näytetään **kolme nimettyä lähdeä**: 1) silminnäkijä Kaarina Maristo Vantaalta kertoo omista kokemuksistaan, 2) kouvolaalaisen silminnäkijän Oskari Lehtisen tontilta myrsky kaatoi kaikki puut, ja 3) Helsingin pelastuslaitoksen palomestari Tommi Sivula kommentoi myrskyn yllättävyyttä ja kertoo, ettei henkilövahinkoja ole sattunut. Lisäksi taustalla on muita **lähteitä, joita ei nimetä**. Tällaisia lähteitä ovat esimerkiksi meteorologit ja muut asiantuntijat, jotka ovat antaneet toimittajalle tietoa myrskyn voimakkuudesta ja etenemisestä.

Kiira-uutisen näkyvien lähteiden käytössä painottuu silminnäkijöiden ja kokijoiden osuus asiantuntijoiden kustannuksella. Tämä ratkaisu korostaa myrskyn aiheuttamaa **tunnekokemusta**: myös palomestari kertoo myrskyn yllättävyydestä. Haastattelulähteiden käyttö toimii kuvaston ja ääniefektien ohella uutista **dramatisoivana** elementtinä sekä tekee myrskystä vaikuttavan uutisaiheen. Silminnäkijöiden avulla uutisaihe pyritään tuomaan myös lähelle katsojaa.

Toisaalta lähteet lisäävät uutisen **todistusvoimaa** ja toimivat **auktoireetteina**. Lähteet ovat uskottavia, koska haastateltavat ovat autenttisia myrskyn kokijoita. Asemansa puolesta palomestari toimii myös auktoireettina, jonka tehtävä on rauhoitella. Uutistoimitus esiintyy Kiira-uutisen ylimpänä auktoireettina, mitä vahvistaa esimerkiksi se, että uutistenlukija ja toimittaja käyttävät **asiakieltä**, kun taas haastateltavien kieli on **puheenomaista**. Myös Yleisradio tv-uutisen **kontekstina** toimii tiedon auktoireettina.

Hyvässä vastauksessa uutisen lähteiden käyttöä voidaan arvioida esimerkiksi seuraavista näkökulmista:

- Miten lähdevalinta vaikuttaa Kiira-myrskystä syntyvään kuvaan?
- Painottaako lähteiden valikoituminen jotain puolta aiheesta?
- Mitä muita puolia toisenlainen lähteiden käyttö olisi nostanut myrskystä esille?
- Mitä sellaisia lähteitä on kenties käytetty, joita uutisessa ei näytetä?
- Kuinka, miksi ja minkälaisin seurauksin lähteiden käytössä hyödynnetään multimedialisuutta (kuvaa, ääntä, kirjoitettua tekstiä)?

OSA II: Kaunokirjalliset ja muut fiktiiviset tekstit

3. Miten pelon ilmapiiri syntyy? (30 p.)

Tehtävässä pyydetään analysoimaan tapoja, joilla pelon ilmapiiriä luodaan Tove Janssonin *Kesäkirjan* luvussa *Kummitusmetsä*. Ilmapiiriä voidaan tarkastella sekä kerronnan näkökulmasta että tekstin henkilöiden ja lukijan kokemuksesta käsin.

Sisällöltään hyvässä vastauksessa osoitetaan, että pelon ilmapiiri syntyy sekä miljöön että henkilöiden kuvauksesta. Vastauksessa huomataan myös, että ympäristön yksityiskohdat ja henkilöiden toiminta liittyvät monesti kuolemaan. Havaintojen pohjalta tehdään pelkoon liittyviä päätelmiä. Ansioksi on esimerkiksi havainto kertojan merkityksestä pelon ilmapiiriin luomisessa kuten myös huomio, että kerronnassa on yhtymäkohtia esimerkiksi kauhugenreen ja uskontojen kuolemakuvastoon. Luvun teeman kiteyttäminen ja teeman pohdinta pelon ilmapiiriin liittyvien havaintojen pohjalta osoittaa erinomaista lukutaitoa.

Miljöön kuvaaminen pelottavaksi

Tapahtumapaikkana on saari, eli henkilöt ovat erityksissä kuten muun muassa monissa kauhukertomuksissa. Saaren tuulisella puolella on kuolleeksi luonnehdittu metsä, jonka pelottavuutta kerronta korostaa esimerkiksi seuraavin keinoin:

- Kuvauksessa on yhtymäkohtia kuolemaan ja maatumiseen (*katkesivat; lahosivat; maahan vajonneita runkoja*) sekä kauhukuvastoa (*He veivät kallon kummitusmetsään, siellä se loisti kaikkine hampaineen.*).
- Se nimetään *kummitusmetsäksi*; se on *vyöhyke kuollutta metsää*.
- Metsään liittyy tummia sävyjä, valottomuutta (metsään meneminen hämärän aikaan, pöllön varjokuva iltataivasta vasten, metsässä on aina pimeinä pysyviä onkaloita).
- Metsästä on tehty runsailla personifikaatioilla hurja elollinen olento (*jokainen puu kurkotti pois tuulen alta, ne menivät kyyryyn ja solmuun ja usein ryömivät maata myöten; takkuinen massa itsepäistä alistumusta*).
- Metsän synkkyyttä korostetaan pienten eläinten arkuudella (*Nämä eläimet eivät koskaan tulleet näkyviin*) sekä kummitusmetsän ja kauniin, siistin puiston vastakkainasettelulla.
- Karmivuutta lisätään esimerkiksi kuvailevin sanoin, alkusoinnuin, vertauksin ja metaforin (*siipien suhinaa tai äkillistä kypälien rapinaa; vihreys rehoti kuin uhkeassa rai-vossa; kylkiluuhäkkejä*).
- Kertoja ohjaa lukijan tunteita esittämällä suoraan käsityksensä miljööstä: metsä on *karmiva*.
- Miljöön kuvauksessa on monia kytköksiä kauhugenreen, esimerkiksi pimeys, myrsky, luut ja rapistumisen merkit (metsään raahatuissa kappaleissa on *rapissutta haaltunutta kauneutta*). Tämän havaitseminen saattaa auttaa lukijaa aistimaan pelon ilmapiiriä.

Pelkoa henkilökuvauksen keinoin

Pelon ilmapiiriä vahvistaa henkilöiden ja heidän toimintansa arvoituksellisuus, jota kerronta korostaa. Siitä voi tehdä esimerkiksi seuraavia havaintoja:

- Isoäiti kuvataan epätavalliseksi, lähes samanistiseksi persoonaksi, jonka toiminta jää pääosin selittämättä. Isoäidin outous syntyy myös siitä, että joskus hänen askareensa saattavat olla aivan tavallisia (siivooa venettä), mutta välillä hänen toimintansa on kummallista (*ryömii hitaasti vesikuopan ja saniaisten ohi*). Hänessä tuntuu olevan päivä- ja yöpuoli.
- Esimerkiksi isoäidin kaksijakoisuus ja maan riitinomainen koristelu arabeskeilla liittävät henkilökuvauksen kauhugenreen.
- Isoäiti hakeutuu yksinäisyyteen metsän suojiin ja salailee tekemisiään. Hänen yksinäisyytensä lisääntyy luvun loppua kohden.
- Henkilöiden suhdetta kummitusmetsään ja luonnosta löytyviin esineisiin ei selitetä. Avoimeksi jää esimerkiksi syy luiden ja kallojen keräilyyn sekä eläinhahmojen luomiseen ja järjestelyyn. Isoäidin puuveistokset kuvataan oudoiksi olennoiksi, jotka ovat yhtä aikaa eläviä ja kuolleita (*Niissä säilyi puun sielu. ; – – joskus niitä oli kaksi tai kolme yhdessä, tappeluun tai rakkauteen syventyneinä*).
- Kertoja tarkastelee henkilöitä ja heidän toimintaansa tapahtumien ulkopuolelta, ikään kuin kameran kautta. Näkökulman vuoksi lukija ei pääse lähelle henkilöitä. Kerronnassa tapahtuu kuitenkin jyrkkä muutos, jonka Sofian äkillinen, voimakas reaktio (*Yhtäkkiä Sophia alkoi kirkua. Vie se pois! Hän huusi. Vie se pois!*) luvun lopussa synnyttää. Se rikkoo lukijan ja henkilöiden välisen etäisyyden ja vetää lukijan yllättäen mukaan lapsen kauhun kokemukseen.

Pelon ilmapiiri ja teema

Vastauksessa voidaan mieltä esimerkiksi kysymystä, miksi melkein kaikkeen luvussa kuvattuun liittyy kuolema, pelko tai kauhu. Esille voi nousta esimerkiksi tulkinta, että luku käsittelee kuoleman alituista läsnäoloa. Sen havaitessaan ihminen kauhistuu kuten ilmeisesti Sofia, lapsi, ja ehkä lukijakin. Janssonin tekstissä kuolema asettuu vanhenemisen myötä osaksi ihmistä, mikä näkyy isoäidin henkilökuvassa. Ihmisen ja kuoleman suhdetta ei kuvata lempeäksi vaan mystiseksi ja pelottavaksikin.

4. Kaksi Saarijärven Paavo (12 p. + 18 p.)

4.1. (12 p.)

J. L. Runebergin eppinen runo kertoo Saarijärvellä asuvasta Paavo-nimisestä maanviljelijästä ja hänen sitkeästä kamppailustaan köyhyyttä ja luonnonvoimia vastaan. Tehtävä ohjaa keskittymään siihen, mitä runo paljastaa hänen elämästään, luonteestaan ja arvoistaan.

Sisällöltään hyvässä vastauksessa osoitetaan, että Paavon henkilökuva syntyy hänen repliikkiensä ja ennen kaikkea hänen tekojensa pohjalta. Tärkeää on havaita, ettei Paavo kuvata vain maanviljelijäksi vaan myös syvästi uskovaksi, periksiantamattomaksi idealistiksi, joka kieltäytyy antautumasta toistuvien vastoinkäymisten ja vaimon pyyntöjen edessä. Vastauksessa voi olla myös esimerkiksi hänen toimintansa ja arvojensa arviointia.

Kulttuurista lukutaitoa osoittavissa vastauksissa Paavon henkilökuva liitetään yhteen tai useampaan kontekstiin, jolloin vastaukset kertovat esimerkiksi 1800-luvun arvomaailman, maa-

seudun olojen, romantiikan kauden tai Runebergin ja hänen tuotantonsa tuntemuksesta. Ansiona voidaan pitää päätelmää, että Paavon henkilökuva on tietyn ajan ja miljööön tuotos.

Paavon elämäntilanne

Runebergin runon yksityiskohdat, esimerkiksi pettuleivän syöminen, nälänhätä ja peltojen ojittaminen käsin kaivamalla, viittaavat siihen, että tapahtumat sijoittuvat entisaikojen maa-seudulle.

Tapahtumapaikkana on Paavon tila. Se on Saarijärvellä, missä runon mukaan on hyvin vaikea saada elantoa, koska halla vaivaa peltoja. Paavolla on viljelyksiä ja karjaa, joten aivan varaton hän ei ole. Runoon sisältyy tapahtumakulku, jossa vuodenajat vaihtuvat ja Paavo yrittää kerran toisensa jälkeen saada satonsa onnistumaan. Runo esittää Paavon elämäntilanteessa, jossa hänen koetinkivinään ovat luonnonvoimat, vaimon pyynnöt ja naapurin häntä.

Paavon luonne ja arvot

Hyvä Paavon henkilökuva erittely rakentuu Paavon puheista ja teoista tehdyistä havainnoista ja päätelmistä. Häntä voi luonnehtia monin tavoin ja uudenalaisistakin näkökulmista. Hän on esimerkiksi

- sisukas (jaksaa ponnistella vastoinkäymisistä huolimatta)
- tinkimätön (pitää suorastaan jääräpäisesti kiinni moraalisista mukaisista ratkaisuista)
- Jumalaan luottava, Jumalan tahtoon tyytyvä
- ristiriitainen (avokätinen naapureilleen – ankara itselleen ja perheelleen)
- perheensä pää, patriarkka (nuhtelee vaimoaan isällisesti, ei kuuntele tämän pyyntöjä)
- neuvokas (ymmärtää ojittaa pellot hallan karkottamiseksi ja vielä laajentaakin oja).

Paavaa voi luonnehtia idealistiksi, joka uskoo vankkumattomasti Jumalaan ja pitää toistuvia katovuosia sekä perheensä syvenevää köyhyyttä tämän lähettämänä koettelemuksina. Paavo, toisin kuin hänen vaimonsa, alistuu kyselemättä Jumalan tahtoon. Hän on uskossaan horjumaton mies, joka kamppailee elannosta vaikeissa oloissa. Runo kuvaa hänet siis jaloksi sankariksi, jonka henkilökuva leimaavat kristilliset arvot, sitkeys ja uhrautuvaisuus. Toisaalta hän on myös määrällijä, joka panee omat ratkaisunsa vaimon ehdotusten edelle.

Henkilökuva eri konteksteissa

Ansiokkaassa vastauksessa osoitetaan Paavon henkilökuva yhteyksiä yhteen tai useampaan kontekstiin. Runosta itsestään nousevat ainakin kristillisen arvomaailman, miehen ja vaimon valtasuhteiden sekä luonnon ja ihmisen suhteiden kontekstit. Paavon henkilökuva voidaan sijoittaa myös laajempiin kulttuurihistoriallisiin yhteyksiin (esimerkiksi romantiikka, 1800-luvun Suomi, patriarkalisuus, kirjallisuuden talonpoikauskuvaukset, Runebergin elämä ja tuotanto).

4.2. (18 p.)

Aineistoina ovat J. L. Runebergin *Saarijärven Paavo* -nimisenä tunnettu runo ja sen versio, joka on sanoin ja kuvin esitetty Mauri Kunnaksen kuvakirjassa *Koiramäen Martta ja Ruune-*

peri. Runo on teoksessa oma kokonaisuutensa, joka on upotettu kirjan tarinaan. Tehtävässä pyydetään analysoimaan Kunnaksen teoksessa käytettyjä keinoja, joilla J. L. Runebergin runo on kohdennettu lapsilukijoille.

Sisällöltään hyvässä vastauksessa tuodaan esille aineiston multimodaalisuus ja keskeisiä kohdentamisen keinoja sekä huomataan keinojen yhteistoiminta runon tekemisessä ymmärrettäväksi ja kiinnostavaksi. Tässä tärkeitä ovat erityisesti kuvakerronnan humoristinen ote, alkuperäisen runon yksinkertaistaminen ja sen tapahtumien selittäminen kuvien avulla.

Keinoja voi ryhmitellä esimerkiksi näin:

- **Lukija viedään tutunomaiseen maailmaan.**
 - Personoidut eläimet ovat tavallisia lastenkirjallisuudessa.
 - Kehyskertomuksessa ja runon kuvituksessa lapset ovat keskeisempiä kuin alkuperäisessä runossa, mikä tarjoaa samastumismahdollisuuden.
 - Runo esitetään kotoisassa tilanteessa.
 - Monille lapsille Koiramäki ja Kunnaksen kynänjälki ovat tuttuja.
 - Runon esittäjä on konkreettinen henkilö, Runeberg, jota kuvataan sanoin ja kuvin.

- **Runoa on yksinkertaistettu ja selitetty.**
 - Kuvilla on rakennettu rinnakkaiskertomus, joka auttaa ymmärtämään tapahtumien kulun.
 - Kokonaisuus on paloitettu sarjakuvamaisesti eteneväksi kokonaisuudeksi, mikä auttaa hahmottamisessa.
 - Runosta tarjotaan lukijalle lyhyitä sitaatteja. Pääosin kuitenkin esittäjä kertoo runon tapahtumat lapsille sopivalla kielellä: Hän käyttää lähinnä päälauseita ja konkreettisia sanoja (runossa *karja*, esityksessä *lehmä*). Lopussa selitetään keskeinen sana *pettu*.
 - Jotta lukijan kiinnostus pysyisi yllä, esittäjä tiivistää runon tapahtumat nopeiksi välähdyksiksi Paavon perheen elämästä (*Lehmä myytiin, ostettiin jyviä ja taas keväällä kylvettiin.*).
 - Auttaakseen lukijaa runon esittäjä myös tulkitsee ja selittää runoa (*Mutta Paavo oli sitkeä.; Mutta onni ei ollut Paavolle myötä.*). Paikoin hän avaa lainausten kohtia, joita lapset eivät ehkä ymmärrä (vaimon repliikki runosta: *miero raskas, raskahampi nälkä – esittäjän selitys: Hän oli valmis tarttumaan kerjuusauvaan.*).
 - Värikkäät kuvat kiinnittävät huomiota ja havainnollistavat esimerkiksi työnteen raskautta ja Paavon perheen elämää sekä synnyttävät mielikuvia tapahtumapaikasta ja -ajasta.
 - Kuvat auttavat käsittämään vierasta elämää, antavat tietoa historiasta. Esimerkiksi vanhat maanviljelytavat lienevät lapsilukijalle vieraita, ja kuvat auttavat ymmärtämään niitä. Niistä näkee myös, millaisia seurauksia nälästä on ja mitä halla tarkoittaa. Lisäksi lukija voi löytää kuvista selityksen runon vaikeisiin kohtiin (esimerkiksi kuva kohdassa *Tuli syksy, halla kultaviljan / koskematta korjaajalle säästi.*).

- **Runo on tehty viihdyttäväksi.**
 - Sekä kehyskertomuksen että runon henkilöistä on tehty erityisesti kuvissa humoristisia, ilmeikkäitä eläinhahmoja.
 - Kuvissa on runsaasti hauskoja yksityiskohtia. Ne keventävät runon raskaita tapahtumia ja kieltä (esimerkiksi kuva, jossa perhe on suojassa raekuuroilta, *narskun, narskun*

-äännet pettua syötäessä). Lukuintoa pidetään yllä myös itse runoon kuulumattomilla, toistuvilla yksityiskohdilla, joita on mukava etsiä kuvista (koira, jolla on kaulahuivi, karvainen ötökkä, mökin pimeydestä pilkistävät silmät ja niiden lukumäärän vaihtelu).

- Runebergistä luodaan hieman hupaisa persoona (kiukuttelee alussa, lopussa koominen sokerinsyömisineen ja itsekehuineen).
- Runon esityksessä ja kuvituksessa leikitellään tyylien vastakkainasetteluilla: Runon esittäjän lakonisen *Vaimo iloitsi*: -toteamuksen rinnalla on puhekuplan teksti *Sapuskaa! Jippii!*. Runon juhlava kuvaus Paavon ponnisteluista on puettu nykykieliseen muotoon *Keväällä Paavo raatoi hiki hatussa, kaivoi ojaa ja ähki*. Kuvituksen ja sanallisen tekstin välillä on jännite (esimerkiksi runon tyyli ylevää – Kunnaksen kuvien henkilöt possuja).